

בענין זמן השקיעה וכניסת השבת

נשאלתי להסביר אם נכון הדבר שבישיבה הק' נהוג לדון בכניסת השבת לפי השקיעה הנראית לעיניים פה במעלה אדומים ולא לפי הזמנים המתפרסמים בלוחות לירושלים עיה"ק ת"ו, ואם כן הוא מה הטעם להוראה זו?

תשובה

ידוע ומובן הדבר שלפנים טרם נפוצו שעונים מדויקים, בעל כרחם נהגו אבותינו להסתכל על השקיעה הנראית לעינים (וכן על הנץ וכו') כדי לקבוע הלכה בעניני יום ולילה וכו'. ברם יתכן שזה היה רק מכורח המציאות כי מעיקר הדין התנאים המקומיים אינם קובעים, אלא זמני השקיעה וכו' יש לחשבם לפי כללים אסטרונומיים שאינם מתחשבים בגובה המקום או שאר גורמים שהם מיוחדים רק למקומות מסויימים כגון טופוגרפיה וכיו"ב. הואיל ולא היתה אפשרות לכל אדם לדעת מתי בדיוק מתרחשות התופעות האסטרונומיות, היו צריכים להחמיר על פי הנראה לעינים, אבל אין עיקר הדין כך. וממילא היום שיש לנו שעונים מדויקים, ומצויים לוחות מדויקים — על פיהם נלך, ולא נסתכל מתי נעלמת החמה מתחת לאופק במקומנו אנו, שהרי דבר זה משתנה בין מקום למקום אפילו קרוב ביותר, בגלל ההרים וכיו"ב.

למדנו בשבת קיח, ב: וא"ר יוסי¹, יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בצפורי.

1 לכאורה יש לדון: הלא ר' יוסי סובר (שבת לה, ב) בין השמשות כהרף עין, וממילא שרק צאת הכוכבים היא הקובעת ולא השקיעה. והמציאות תעיד שצאת הכוכבים אינה משתנית לפי הגובה בין מקומות קרובים. ברם הר"י מיגאש ז"ל גורס ר' ינאי. וראה בדק"ס שיש גורסים בכל

פירש רש"י ז"ל: ממכניפי שבת בטבריא מפני שהיא עמוקה ומחשכת מבעוד יום וסבורין שחשכה, ומכניפי שבת בצפרי שיושבת בראש ההר ובעוד כשהחמה שוקעת נראית שם אור גדול ומאחרין לצאת. כך פירש גם המאירי ז"ל (מהדורת לנגה עמ' 460) וז"ל: והוא שטבריא היתה בקעה והיה נראה להם כתשיכה ומקדימין, וההפך בצפרי.

לכאורה פירשו שמעיקר הדין אין מתחשבין בשינויים בזמני חשיכה התלויים בתנאים מקומיים כגון גובה המקום וכיו"ב, ומנהגם של אנשי טבריה וציפרי שנהגו לפי התופעות הנראות לעינים — מעשה חסידות היה. אבל מדין תורה יש זמן שקיעה וזמן הגף וכן זמן צאת הכוכבים שצריך לחשבם על פי נתונים כלליים. ברם מה הן הנתונים האלה לא נתבאר. לכאורה הדבר פשוט כדבריהם ז"ל שהרי מי שנמצא בתוך גיא עמוק — צוק גבוה מכאן וצוק גבוה מכאן, לא יראה את השמש בשמים כי אם כאשר היא למעלה מראשו שעה קצרה בלבד. וכי יעלה על הדעת שהנץ ייחשב עבורו כאשר השמש מופיעה מעל הצוק למזרח, והשקיעה עבורו כאשר השמש נעלמת מעל ראש הצוק למערב? אמנם אי אפשר לומר שאין מתחשבים לגמרי בנתונים המקומיים, שהרי כדור הארץ מסתובב תמיד וזה גורם לכך שהשמש זורחת מאוחר יותר במקומות המערביים יותר. נמצא שבמקום השוכן מערבה נכנס בו היום אחרי הזמן שנכנס בארץ השוכנת מזרחה ממנו. זה הכרחי שהרי אי אפשר להניח שהשבת תהא אחידה ממש לכל העולם או אפילו לחלק גדול של כדור הארץ. אלא שאם כן צריך להבחין בין נתונים מקומיים שכן מתחשבים בהם, ובין אחרים שאינם משפיעים על קביעת ההלכה לגבי התחלת היום וסופו. אבל על כל פנים לכאורה יוצא מרש"י ז"ל שאמנם קיימת חלוקה כזו, ואין להתחשב עם הבדלי גובה אשר בגללם נראית השקיעה בזמנים שונים אפילו במקומות קרובים ביותר.

ולכאורה הדבר מפורש גם ברב נסים גאון ז"ל: לפי שטבריא היתה

העמוד ואמר ר"י, ויש שגורסין אמר בלבד אשר על כן אין לייחס כל המאמרים לחכם אחד בלבד. לפיכך נראה שפיענות ראשי התיבות ר"י יכול להשתנות ממאמר למאמר. ובכך גם המאמר שלנו יובן כמו שהבינוהו הקדמונים, ובפרט שגם ישנם כמה חכמים שנקראו ר' יוסי.

נמוכה והחמה שוקעת שם בעוד יומם, והיו יושביה מקבלין עליהן השבת משקיעת החמה אצלם, ושקיעתה לשם קודם שקיעתה במקומות הגבוהין. ומי שמקבל עליו הכנסת השבת מאותה השעה הרי עשה סיג לעצמו, והוא משובח ומעולה מן היושבין במקומות הגבוהין ובהרים. וכנגד מוציאי שבת בצפורי שהיא גבוהה טפי ומאחרין לשם פני המזרח להכסיף ושוהין ומאדימין והיו מקבלין עליהן שימור השבת עד שמכסיפין פני המזרח התחתון והעליון ולפיכך הן משובחים בזה הענין יותר מאנשי טבריא... וטבריא עמוקה מכולן...; ציפורי... שיושבת בראש ההר כצפור. עכ"ל.

נמצא שכולן מפרשים שבגמרא זו מדובר על מידת חסידות בלבד והשקיעה האמיתית אינה זו הנראית לעין. אולם לענין ציפורי מכניס רב נסים גאון נימה חדשה שהרי הוא מזכיר "מכסיפין פני המזרח" לגבי הארכת השבת ולא שקיעת החמה במערב. אבל בדרך כלל נראין שלשת הדעות בכוון אחד.

אולם ר' עקיבא איגר ז"ל בגליון הש"ס מציין להר"י מיגאש ז"ל שכתב בתשובה סימן מ"ה וז"ל:

טבריה לציפורי מסתברא לן דמקרבי להדדי ובתוך תחום שבת קיימי. תדע דגרסינן בפרק כל כתבי הקדש: א"ר ינאי, יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריה ומוציאי שבת בציפורי. אי אמרת בשלמא קרובים להדדי נינהו ובתוך תחום שבת קיימי — היינו דמשכחת לה דמכניסי שבת בטבריה ומוציאי בציפורי. אלא אי אמרת רחוקים מהדדי נינהו, היכי משכחת לה דמכניסי שבת בטבריה ומוציאה בציפורי? ואם תאמר דלאו אחד גברא קאמר, אתרי גברי הוא דקאמר — חד הכניס שבת בטבריה וחד הוציאה בציפורי: מאי מעליותא איכא? והא קא חזינן במאי דקא מרוח האי בהכנסה, קא מפסיד בהוצאה; ומאי דקא מרוח האי בהוצאה, קא מפסיד בהכנסה, אלא ודאי אחד גברא הוא דקאמר. עכ"ל².

2 השובה זו הביאה גם בתפארת ישראל על משניות ברכות סוף פרק ראשון בבוועז בדיונו על המדינות הצפוניות שבחדשי הקיץ אין החמה שוקעת שם ובחורף אינה זורחת. אף הוא מסיק שם "בענין חילוק המקומות שבמקום אחד מקדים הלילה לבוא, ובאחר מאחר לבוא — בכגון הא לא קמיבעיא לי, דבודאי שורת הדין נותן דכל אדם נידון לפי מקומו ושעתו... אף שלפי זה בשעה שעושין קידוש של שבת

ובגליוני הש"ס להר"י ענגיל ז"ל ציין לעוד מקורות. שו"ת הרדב"ז חלק א' סי' ע"ו :

שאלת ממני אודיעך דעתי בענין השבת, כי יש חילוק גדול בין השוכנים במזרח לשוכנים במערב ונמצא שמה שהוא לאלו שבת הוי לאלו חול.

תשובה: דע כי שאלה זו גבוכו בה רבים ונכבדים, אבל אודיעך דעתי בה.

דע כי השבת נמסרה לכל אחד מישראל שנאמר כי אות הוא ביני וביניכם, וכמו אות הברית הוא לכל אחד ואחד כן השבת נמסר לכל אחד ואחד. וכיון שהשבת נמסר לכל אחד בכל מקום שהוא, מונה ששה ימים ובסוף הששה עושה שבת שהוא זכר למעשה בראשית, שנאמר כי ששת ימים עשה ה' וגו'. שאם אין אתה אומר כן — אפילו בארץ ישראל יש חילוק קצת: ואפילו תרצה לומר שעל ידי התוספת שאנו מוסיפין בכניסתו וביציאתו מתוקן; מכל מקום התוספת הזה דאורייתא היא, ונמצא שאין כל בני ארץ ישראל שוין בתוספת זה, שהרי יש מהלך קרוב לד' ימים בארץ ישראל מן המזרח למערב ואפילו בעירות הסמוכות יש חילוק בזה בין טבריה לציפורי, כדאמר ר' יוסי, יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריה ועם מוציאי שבת בציפורי. אלא מאי אית לך למימר? כי השבת ניתן לכל אחד כפי מקומו אשר הוא דר בו, לפי שכבר נשלמו במקומו ששה הקפים שלמים ונכנס השביעי, לקודם — קודם, ולמאוחר — מאוחר.

וגדולה זו אמרו: המהלך במדבר ולא ידע מתי הוא שבת — מונה ו' ימים מיום שטעה ומקדש שביעי, ומברך בו ברכת היום ומבדיל במוצאי שבת ע"כ. ואף על פי שאינו עושה בכל יום אלא כדי חייו, הגי מילי מפני שהוא ספק שמא הוא שבת לכל בני אותו המחוז אשר הוא בו, וחל עליו איסור שבת. אי נמי משום דאם הוא שבת הרי יש בו איסור שבת לכל בני העולם, שאין חילוק בין השוכנים בקצה המזרח לשוכנים בקצה המערב אלא י"ב שעות או פחות, ונמצא שזה עושה מלאכה בזמן שהוא שבת לכל. מכל מקום למדנו מדחייבוהו לקדש שביעי משמע דלכל אחד נמסר לעשות זכר למעשה בראשית

בערבית בטבריא עדיין אופין ומבשלין בצפורי, וכמו כן במוצאי שבת איפכא". עייש"ה.

כל חד וחד כי אתריה. תדע שאחרי שהגיע לישוב וידע שטעה ועשה מלאכה בשבת לא חייבוהו להביא קרבן, לא חטאת ולא אשם ולא וידוי, משמע שקיים מצות שבת. — — — עוד ראייה, שהרי השבת ניתן במרה, וממרה לארץ ישראל יש קצת חילוק. שהרי מרה לדרום וארץ ישראל לצפון, נמצא שלא היה השבת מצומצם בין מרה לארץ ישראל. אלא שהוא יתברך צוה את השבת לישראל לכל אחד מהם או לכלם בכל מקום שימצאו, שהרי גלוי וידוע לפניו יתברך שעתידין בניו לגלות לקצוי הארצות ויהיה ביניהם מרחק גדול. וטעם זה אנו צריכים לכל המועדות ויום הכפורים, לפי שגם בהם תפול השאלה. עכ"ל.

וכן בספר משנת חכמים לר' משה חאגיז ז"ל (שנת התצ"ג) סימן תקמ"ד וז"ל: ואגבן אודיעך קושט אמרי אמת מ"ש משם הגאון הגדול המפורסם מוהר"ר זרחיה גוטא זצ"ל על מארז"ל שאמרו מעולם לא זזה שכינה מישראל בשבתות וי"ט ואפילו בשבת של חול; דדבריהם בהשגחה ראשונה הן תמוהים מאי ואפילו וכו' והרב הנז' ז"ל יישב דבריהם בטוב במה שהעלו עוד חכמי האמת והצדק על החקירה הנזכרת בענין שמירת השבת דלילה כיום יאיר לבני אדם באיזה מקומות ויש מקומות דשמים לאור חשך א"כ הרי הם אלו מאלו מחולקים בזמן שמירת השבת ובמקום אשר נטו צללי ערב יהיה שבת ובמקום אחר שעוד להם השמש במרומים יהיה להם חול וכמ"ש דטבריה וצפורי יוכיחו עד שאמר רבי יהי חלקי וכו'.

זו היא כוונת דבריהם באמרם ואפילו בשבת של חול דהיינו שבמקום אחד מאותם שאמרנו הוא שבת, ובירושלים הוא חול. חיבתן של ישראל היא כ"כ אצל הקב"ה דלא זזה שכינה מישראל אפילו שאותו שבת שהם שומרים הוא חול לערך זמן השבת ששובתין בירושלם שהוא העיקר דוק והארץ ושפתים ישק כי הוא כפתור ופרח. עכ"ל.

והנה לכאורה תגדל התמיהה על הרדב"ז ז"ל שלא הזכיר את דברי רש"י ז"ל ולו ברמז קל ותפש כדבר פשוט כדעת הר"י מיגאש ז"ל והתעלם לגמרי מדעת החולקים. אתמהה! אולם כד נעיין בדבר נחזה שעדיין לא יצאנו ידי חובת הביאור בדעת רש"י ז"ל שהרי הוא כתב על צפורי "שיושבת בראש ההר ובעוד כשהחמה שוקעת נראית שם אור גדול ומאחרין לצאת". והרי אם נאמר שלהם השקיעה היא

מאוחרת, כלומר הם עדיין רואים את השמש מעל האופק, בעת שכבר שקעה להעומדים במישור, כי אז היה לו לרש"י לומר זאת מפורש, דהיינו "ובעוד כשהחמה שוקעת במישור נראית שם (בציפורי) עדיין השמש, ומאחרין". רש"י ז"ל דקדק בלשונו "נראית שם אצל גרול" אבל לא עיגול השמש עצמו. מה היא כוונתו בכך?

כמו כן נשאר לנו להסביר את דברי רב נסים גאון ז"ל שאף הם לכאורה תמוהים אשר כבר עמדנו על כך שהוא מסביר את הנוהג בציפורי. בהתייחסו לפני המזרח ולא המערב ששם השמש שוקעת: ומה לו בכך?

ברם המסתכל על התופעות בעיניו ממש, ולא רק מפי סופרים וספרים בלבד, יבין מה שאמרו בגמרא (שב תלד, ב) בענין פני המזרח. כאשר החמה היא בגובה הרקיע — כמו בחצות היום — קרני השמש הם מאונכים, וכל שהשמש נוטה מערבה, קרניה נוטים באלכסון, עד שהיא יורדת אצל האופק ואז הקרניים הם כמעט מאונכים, דהיינו כאילו שטוחים. כשהקרינה היא בכיוון שטוח עוברים הקרניים מרחק רב בתוך שכבת האוויר העוטפת את הארץ וזה גורם תופעה של זוהר המשתקף על פני המזרח. כאשר קרני השמש עדיין מגיעים לאופק המזרחי — פני המזרח אדומים, על האופק ממש, ובסיבוב הארץ קרני האור מתעלים אט אט מעל האופק המזרחי, ואז מכסיף התחתון ועדיין העליון מאדים. והנה העומד במישור רחב מאד — או באמצע הים — האופק המזרחי מקביל לאופק המערבי, אף שהארץ עגולה מכל מקום כל המרחב הזה הוא כמעט שטוח. אבל כאשר השמש שוקעת מתחת לאופק במערב, קרניה אינן מגיעות עוד לאופק המזרחי, כי אם מגיעות קצת למעלה, ולכך בפני המזרח — התחתון מכסיף והעליון מאדים, עד שהחמה נופלת הרבה מתחת לאופק המערבי ואז נראה הזוהר רק בצד מערבי בלבד.

אבל העומד בגובה הרים עברו השמש שוקעת באופק המערבי מאוחר יותר. יחד עם זאת — אם אין עיכוב בצד מזרח, גם האופק המזרחי הוא רחוק יותר. השטח הנראה הוא כה רחב שהעגילות מהווה גורם חשוב יותר. בכך יוכל להווצר מצב שקרני השמש גם לפני השקיעה ממש אינם יכולים כבר להגיע לאופק המזרחי, ונמצא התחתון מכסיף בעוד שבקצה מערב עדיין השמש לא שקעה לגמרי מתחת האופק. כמובן שבגלל כך אין לסמוך עוד על הסימן במזרח שהתחתון הכסיף,

שהרי באותה שעה עדיין השמש נראית מעל האופק במערב ועדיין יום הוא. הואיל וקשה לצמצם בדיוק עד איזה גובה מכסיף התחתון בצאת היום ממש, לפיכך החמירו אנשי ציפורי לאחר יציאת השבת עד. "שמכסיפין פני המזרח — התחתון והעליון". ברור הוא שזוהי חומרא יתירה, כי עד אז כבר שקעה החמה במערב הרבה מתחת לאופק וכבר נראו הכוכבים וכו'. אלא שהם נהגו כך מפני שלא ניתן בקלות לסיים הסימן במזרח.

זהו שמפרש רב נסים גאון. אמנם בציפורי בין השמשות מתחיל במאוחר, שהרי השקיעה שם היא מאוחרת, וזהו דין תורה. אבל אנשי ציפורי החמירו עוד יותר מן הצורך, ועשו להם סימן במזרח, ובזה הוסיפו על השבת תוספת נוספת שהיא מצד מידת חסידות בלבד.

השתא דאמטו להכא, זכינן גם להבין את דברי רש"י ז"ל. כאשר צד המערב פתוח לגמרי, לא רק שהשקיעה עצמה מאוחרת יותר, אלא יש גם זהירות — אור גדול — במערב המשתהה זמן רב אחרי השקיעה ואחרי כלות בין השמשות. זהו שמפרש רש"י: בנוסף על הארכת היום שהיא בגלל החמה השווה לבוא, יש בציפורי עוד תופעה — "בעוד שהשמש שוקעת" אין שם צללי ערב כמו במקומות הנמוכים, כי אם "נראית שם אור גדול" והאור הזה נמשך זמן רב, ואנשי ציפורי החמירו על עצמן "ומאחרין לצאת" עד שגם שיירי האור במערב נעלמים.

כל זה אמור בציפורי, אבל טבריה שוכנת בעמק. ברם לא רק שהיא נמוכה מאד אלא היא שוכנת בצל הרים גבוהים. בפרט אצל שרידי העיר העתיקה מתנשא ההר למעלה ופני הצוק כמעט זקופים הם, ממש מעין חומה. העומד בקרבת הצוק אינו רואה עוד את השמש בעוד היום גדול. והצללים הולכים ומתפשטים בשעות שאחרי הצהרים. אין להעלות על הדעת להקדים את השבת כל כך, שהרי מי שמתרחק קצת מן הצוק רואה שעוד היום גדול. אבל כאשר רואים סימני חשיכה גם לצד הכנרת הם מקבלים שבת. הואיל ואינם יכולים לכווין מתי היא השקיעה, לפיכך הם סומכים על החשיכה והצללים. זה שכתב רש"י ז"ל: "מפני שהיא עמוקה ומחשכת מבעוד יום וסבורין שחשיכה". רש"י ז"ל לא הזכיר כלל שקיעה, כי למי שעומד בצל החומה או בעומק הגיא אין שקיעה כמו שנתבאר. ואמנם רב נסים

גאון ז"ל כן מזכיר "שקיעת החמה אצלם", אבל נראה שכוונתו לסימני שקיעה בהרים הרחוקים יותר לצפון ולדרום קצת, אף שגם שם השקיעה נראית לפני שעדיין ישנם סימנים במזרח.

כלל העולה, מי שעומד במקום שיכול לראות סימני שקיעה גם במערב וגם במזרח, הרי זה מעיד ששם קרני השמש הם פחות או יותר מאוזנים בשעת השקיעה. בשבילו זו היא שקיעה מדין תורה. אבל במקום שהיעלמות השמש אינה מלווה תופעות אופייניות גם במזרח, כלומר, בגלל הצוק או החומה הגבוהה במערב נעלמת השמש כשעדיין קרניה מגיעים לארץ מכיוון מעלה ולא מן הצד ממש — העומד במקום כזה צריך לשער אימתי היא השקיעה האמיתית, דהיינו, אילו הוסרה משם החומה המפסקת. ואם צד המזרח פתוח ישער על פי הכסיף פני המזרח. מעתה אנשי טבריה בקבלת שבת הקדימו, אבל ודאי שבמוצאי שבת לא הקדימו להוציא את השבת אלא סמכו על הסימנים בפני המזרח שמאחורי הכנרת. אלא שבמוצאי שבת לא הוסיפו כלום, בניגוד לבני ציפורי שהם הוסיפו במוצאי שבת מעבר לזמן המדויק.

מעתה ברור שגם המאירי ז"ל כוונתו כנ"ל, אלא שהוא קיצר וסמך על המבין. נמצאו הקדמונים כמו האחרונים כולם כאחד מפרשים את דברי הגמרא באופן המתאים למציאות ולסברא הנכונה, אלא שהגאון ורש"י ז"ל עמדו על מידת החסידות שנהגו בטבריא וציפורי והר"י מיגאש לא נחית לזה. אבל בעיקר דין תורה לית מאן דפליג.

על פי המבואר שהקשיעה היא זו הנראית לעינים, כמובן שהוא הדין גם לענין הנץ החמה. בזה זכינו להבין את הגמרא, יומא דף לו: הילני אמו עשתה גברשת של זהב על פתח היכל. תנא, בשעה שהחמה זורחת ניצוצות יוצאין ממנה והכל יודעין שהגיע זמן קריאת שמע. מיתיבי הקורא את שמע שחרית עם אנשי משמר ואנשי מעמד לא יצא מפני שאנשי משמר משכימין ואנשי מעמד מאחרים. אמר אביי, לשאר עמא דבירושלים.

בתוד"ה אמר הקשו: תימה דאביי גופיה אמר... לקריאת שמע כוותיקין... דגומרין אותה עם הנץ החמה... דצריך לקרותה קודם הנץ. מה הועילה הנברשת כיון שצריך להקדים לקרות לפני הנץ? בגלל לחץ הקושיא הוכרחו התוספות לחדש שבאמת זמן וותיקין אינו קודם הנץ. ברם תירוץ זה לא יתאים לדעת רבינו הגדול שפסק (הלכות

קריאת שמע א, יא): "מצותה שיתחיל לקרות קודם הנץ החמה כדי שיגמור לקרות ולברך ברכה אחרונה עם הנץ החמה".

ראה שם ביד פשוטה הסברתי לדעת הרמב"ם שבאמת היתה הנברשת מבהיקה קודם הנץ החמה. ואל תתמה על החפץ. שהרי ירושלים הרים סביב לה, והר הבית עצמו היה גבוה מן העיר. וההיכל התרומם מעל הר הבית מאה אמה. מסתבר שהנברשת היתה תלויה מעל פתחו של היכל במקום הכי גבוה — אצל הגג ממש. נמצא שקרני השמש הזורחת מעבר ההרים שבמזרח היו מגיעים לנברשת. והיא מבהיקה וניצוצות יוצאין ממנה בעת אשר לשאר העם אשר בעיר למרגלותיו של הר הבית עדיין לא נראתה להם השמש לגמרי. עדיין לא זרחה להם השמש להעומדים בעיר, דהיינו שיראוה על ראשי ההרים במזרח — וכבר הבהיקה הנברשת. כי ממקום גבוה כזה כבר היתה נראית החמה באופק המזרחי שהוא מעבר להר הזיתים מזרחה. והרי זהו הזמן הנכון לקריאת שמע, שאם התחילו אז לקרות גמרו אותה עם הראות הנץ החמה לעיניהם, שהם עומדים בעיר למטה³.

נמצאו דברי הרמב"ם ברורים וקיימים בשיטת רבו הרי" מ"גאש ז"ל. וכך יוצא גם מדברי בנו רבנו אברהם ז"ל המובאים בשו"ת מהר"מ אלשקר ז"ל סי' ל"ו: "כל עוד שלא תשקע כל העגולה בכללה ותערוב השמש תחת עגולת האופק הרי הוא יום". לפענ"ד אף זו היא ראיה גדולה לקבוע הלכה כך.

והנה בגליוני הש"ס שם ציין עוד לספר שיצא בימיו שו"ת משפטים ישרים לר' רפאל בירדוגו ז"ל סי' ע"ז. המחבר ההוא מעלה את השאלה מה דינו של מי שעובר ממקום שהשבת כבר יצאה למקום שמשתיית השבת עד למאוחר (כגון בטיסה). אבל אינו דן בשאלה זו אינו מחליט בה. הוא רק מזכירה בלבד, ומסיק שהדבר צריך עיון. לכאורה יש לומר שכוונת הגר"י ענגיל ז"ל בציונו היא להראות מקום מן הגמרא על טבריה וציפורי לפשוט ממנה את שאלתו של בעל משפטים ישרים. אם כך הוא, הרי זה מוכיח שגם הגר"י ענגיל ז"ל סבר כמו שפירשנו שזמני השבת האמיתיים היו שונים בטבריה ובציפורי וכנ"ל.

3 יתכן שזוהי כוונת המאירי ז"ל (בית הבחירה לברכות ט, ב, מהדורת דיקמן, עמ' 19): "שלא זהרורי חמה היו מגיעים שם קודם הנצתה מכח זהרורי האדמיות שהיו ניכרין בה".

וראה גם באגרות משה למעוז דורנו הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (חלק או"ח סי' צז) וכל דיונו שם הוא במקרה שההרים גבוהים ומסתירים את פני החמה כעין קירות הבתים המתנשאים למעלה. ואף הוא מסיק שלענין צאת הכוכבים הולכין אחר הנראה לעיניים בכל מקום כמו שהוא ואין סומכין בזה על הלוחות.

הן נכון הוא כי הרב דמתא שליט"א שלח לי העתק ממכתב של חכם אחד המפרש את דברי רש"י הנ"ל כאילו הן מוכיחים מעל כל ספק שזמני השבת האמיתיים אינם לפי ראות העיניים כי אם לפי חשבון עושי הלוחות. אבל החכם ההוא אינו מתייחס כלל לרדב"ז ז"ל ולאחרונים הנ"ל. ואפילו יהיה גדול כארזי הלבנון, איך נניח תורת חיים שקבלנו ממורי הדורות ללכת אחרי חדשים מקרב באו? ולו יהיה כדבריו בפירוש רש"י ז"ל, הלא ברור כיום שהר"י מיגאש ז"ל חולק ומידי ספיקא דדינא לא יצאנו. ואפילו יתעקש שלא לקבל הכרעתו של הרדב"ז בפרשה זו, על כל פנים בספק דאורייתא אין שומעין להקל.

שוב העירני ידידי הרה"ג ר' יצחק שילת שליט"א למאמר ארוך של ר' ידידי' מנת שהופיע בהמעין שנת תשל"ד (כרך יז) ובו קיבץ כעמיר גורנה מה שכתבו בשאלתנו רבני הזמן האחרון ומביא שם רוב המקורות הנ"ל והוסיף עליהם כהנה וכהנה מפי סופרים וספרים רבים. ואמנם לא יכולתי לעיין ברוב הספרים שהוא מציין להם אולם בהסתמך על הסקירה במאמרו לא ראיתי טעמים מכריעים לשנות דעתי, ומשנה לא זזה ממקומה.

כך נהוג בישיבה הק' להקדים הדלקת נרות ותפילת מנחה בערב שבת כשליש שעה לפני השקיעה הנראית, שהיא מקדימה עד כעשרים דקה לזמן הרשום בלוחות לשקיעה בירושלים עיה"ק ת"ו. אולם במוצאי שביעי, הואיל ובין השמשות מתארך כאן קצת שהרי בצאת הכוכבים אין הפרש בגלל הגובה בין מקומות קרובים, וגם כדי להוסיף מן החול על הקודש, ולהוציא מכל ספק, ושיהא חלקנו עם המאחרים לצאת מן השבת — בזה נוהגים לפי זמן הלוח בירושלים ת"ו, אבל לענין מילה בשבת או הפסק טהרה ודאי אין לסמוך על זמן השקיעה שבלוחות.